

ВПЛИВ ЗБРОЙНИХ КОНФЛІКТІВ НА МІЖНАРОДНІ ДОГОВОРИ

THE EFFECTS OF ARMED CONFLICTS ON INTERNATIONAL TREATIES

Олійник Д.С., студентка III курсу факультету міжнародного та європейського права
Національний юридичний університету імені Ярослава Мудрого

Асірян С.Р., к.ю.н.,
асистент кафедри права Європейського Союзу
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

Стаття розглядає правові аспекти міжнародних договорів у контексті збройних конфліктів. У статті проаналізовано вплив збройних конфліктів на міждержавні договори в контексті міжнародного права. Досліджено історичні та правові аспекти, що стосуються дії міжнародних угод під час війни. Було розглянуто різні точки зору на застосування норм мирного часу у воюючих державах, зокрема питання порушення прав людини та гуманітарного права. Особливу увагу приділено Женевським конвенціям та іншим договорам, які залишаються чинними навіть у періоди конфлікту. Наголошено, що унікальність розглянутих конвенцій полягає в тому, що вони разом зі Статутом ООН є єдиними міжнародними договорами, в яких беруть участь усі держави. Водночас порушено питання правового статусу екологічних договорів у випадку конфліктів та обмежень, які ставлять деякі з них під загрозу. Використання норм Віденської конвенції про право міжнародних договорів та їх можливості у вирішенні правових питань, що виникають під час війни, також стало важливою темою дослідження. Прیدілено увагу новітнім проектам, що регулюють наслідки збройних конфліктів для міжнародних угод, зокрема розробкам Комісії міжнародного права. А саме було розглянуто проекти статей про вплив збройних конфліктів на договори, які прийняті Комісією міжнародного права. Водночас підкреслено важливість підтримки принципів міжнародного права, які покликані захищати цивільне населення та військовополонених, а також забезпечувати виконання основних прав людини навіть у воєнний час. Стаття наголошує, що навіть в умовах війни держави зобов'язані дотримуватися своїх міжнародних зобов'язань, щоб уникнути гуманітарних катастроф і підтримати міжнародний правопорядок. Заключні висновки акцентують увагу на необхідності вдосконалення механізмів контролю за дотриманням міжнародних норм, особливо в умовах сучасних збройних конфліктів та наголошується необхідність зміцнення міжнародної співпраці для дотримання цих стандартів.

Ключові слова: збройний конфлікт, міжнародні договори, захист прав людини, війна, агресія, Женевська конвенція.

The article considers the legal aspects of international treaties in the context of armed conflicts. The article analyzes the impact of armed conflicts on interstate treaties in the context of international law. Historical and legal aspects concerning the operation of international agreements during the war are studied. Different points of view were considered on the application of peacetime norms in warring states, in particular the issue of violation of human rights and humanitarian law. Particular attention is paid to the Geneva Conventions and other treaties that remain in force even during periods of conflict. It is emphasized that the uniqueness of the considered conventions is that they, together with the UN Charter, are the only international treaties in which all states participate. At the same time, the question of the legal status of environmental treaties in case of conflicts and restrictions that put some of them at risk is raised. The use of the norms of the Vienna Convention on the Law of Treaties and their possibilities in resolving legal issues arising during the war has also become an important topic of study. Attention is paid to the latest projects regulating the consequences of armed conflicts for international agreements, in particular the developments of the International Law Commission. Namely, the draft articles on the impact of armed conflicts on treaties adopted by the International Law Commission were considered. At the same time, the importance of supporting the principles of international law, which are designed to protect the civilian population and prisoners of war, as well as to ensure the implementation of fundamental human rights even in wartime, was emphasized. The article emphasizes that even in conditions of war, states are obliged to comply with their international obligations in order to avoid humanitarian disasters and maintain international law and order. The final conclusions emphasize the need to improve mechanisms for monitoring compliance with international norms, especially in modern armed conflicts, and emphasize the need to strengthen international cooperation to comply with these standards.

Key words: armed conflict, international treaties, human rights protection, war, aggression, Geneva Convention.

Виклад основного матеріалу. В умовах сучасного світу збройні конфлікти залишаються однією з найбільших загроз для міжнародної безпеки, стабільності та розвитку загалом. Вони не лише призводять до людських втрат і гуманітарних криз, а й ставлять під сумнів дотримання міжнародних договорів, які повинні регулювати поведінку держав у періоди війни. Саме тому питання про вплив збройного конфлікту на міждержавні договори було і залишається одним із найбільш дискусійних та актуальних у міжнародному публічному праві.

Занурившись в історичний аспект даного питання, можна зробити висновок, що ні в державній практиці, ні в правовій доктрині не існувало спільного погляду на питання, чи застосовується міжнародне право мирного часу до воюючих держав під час міжнародного збройного конфлікту взагалі.

У XIX столітті існувало твердження, що «за Законом Націй війна скасовує всі договори між воюючими сторонами». Автор даного трактату Еммеріх де Ваттель писав, що «договори передбачають стан миру» [1, с. 2].

З іншого ж боку Інструкція для керування діючою армією Сполучених Штатів, стверджує, що міжнародні договори, які були укладені до початку війни, залиша-

ються чинними і повинні дотримуватися, якщо їх виконання не суперечить обставинам війни [1]. Основні положення Кодексу підкреслюють важливість дотримання міжнародних зобов'язань навіть у ситуаціях конфлікту, зокрема ті, що стосуються захисту прав людини та гуманітарного права. Кодекс закликає держави до того, щоб вони не використовували збройний конфлікт як виправдання для порушення раніше укладених угод, особливо в питаннях, що стосуються гуманітарних аспектів.

Такий же розвиток можна спостерігати щодо правової доктрини: традиційно вона стверджує, що всі договори між воюючими сторонами припиняються *ipso facto* з початком війни. Обґрунтуванням цієї точки зору було те, що збройний конфлікт є абсолютною протилежністю миру і передбачає повний розрив відносин.

На сьогодні думка більшості, схвалює ідею загального застосування права мирного часу під час війни. Проте ця тема все ще викликає суперечки, оскільки ні статут ООН, ні інші багатосторонні договори не містять конкретних та чітких норм, які б повністю регулювали дану сферу міжнародних відносин [1].

Звертаючись до статті 73 Віденської конвенції про право міжнародних договорів (1969), то вона говорить

лише, що: «Положення цієї Конвенції не вирішують наперед ні одного з питань, які можуть виникнути щодо договору з правонаступництва держав, з міжнародної відповідальності держави або з початку воєнних дій між державами» [2]. Це пов'язано з тим фактом, що ведення військових дій розглядалося цілком поза сферою загального права договорів, які були кодифіковані у статтях Конвенції її розробниками.

Попри зазначене положення, деякі загальні норми Віденської конвенції можуть слугувати основою для розв'язання деяких з цих питань:

Порушення договору однією зі сторін (ст. 60) – «Істотне порушення двостороннього договору одним з його учасників дає право другому учасникові посилатись на це порушення як на підставу для припинення договору або зупинення його дії в цілому або в частині» [2]. Таким чином можна вважати, що агресія означає істотне порушення багатьох договорів і дає стороні, що зазнала нападу право припинити або призупинити їх дію.

Неможливість виконання (ст. 61) – збройний конфлікт робить неможливим виконання багатьох договорів між учасниками. Щодо одних угод ця неможливість має тимчасовий характер, тобто їх дія призупиняється; щодо інших же договорів неможливість носить незворотний характер – вони припиняються. Водночас агресор не може посилатись на вказану статтю, оскільки в ній прописано, що: «Учасник не має права посилатись на неможливість виконання як на підставу для припинення дії договору, виходу з нього або зупинення його дії, якщо ця неможливість є результатом порушення цим учасником або зобов'язання за договором, або іншого міжнародного зобов'язання, взятого ним на себе відносно будь-якого іншого учасника договору» [2].

Докорінна зміна обставин (ст. 62) – безумовно, збройний конфлікт вносить у взаємовідносини сторін достатньо серйозні зміни для того, щоб бути підставою припинення або призупинення дії договорів між ними.

Більш чітку ясність в контексті даного питання внесли Проекти статей про вплив збройних конфліктів на договори, прийняті Комісією міжнародного права на її шістдесятій третій сесії в 2011 році та подані на розгляд Генеральної Асамблеї як частину звіту Комісії про роботу цієї сесії (A/66/10, пункт 100) [3]. У статті 3 закріплено основний принцип, який полягає у тому, що: «Наявність збройного конфлікту не припиняє *ipso facto* або призупиняє дію договорів:

- (а) між державами-сторонами конфлікту;
- (б) як між державою-стороною конфлікту та державою, яка не є стороною».

Також розробники Проекту у додатку, а саме в статті 7 закріпили низку договорів, які не припиняють свою дію і не призупиняють у випадку початку збройного конфлікту [3]. До таких договорів віднесено:

- (а) договори про право збройних конфліктів, включаючи договори з міжнародного гуманітарного права;
- (б) договори, що проголошують, встановлюють або регулюють постійний режим чи статус або відповідні постійні права, включаючи угоди про встановлення або зміну сухопутних і морських кордонів;
- (в) багатосторонні конвенції, що створюють норми міжнародного права;
- (г) договори про міжнародне кримінальне правосуддя;
- (д) договори про дружбу, торгівлю та мореплавство та угоди що стосуються прав приватних осіб;
- (е) договори про міжнародний захист прав людини;
- (ж) договори, що стосуються міжнародного захисту навколишнього середовища;
- (з) Договори, що стосуються міжнародних водотоків і належних до них споруд та об'єктів;
- (и) договори, що стосуються водоносних горизонтів і належних до них споруд та об'єктів;

(і) установчі акти міжнародних організацій;

(к) договори, що стосуються міжнародного врегулювання спорів мирними засобами, включаючи застосування примирення, посередництва, арбітражу та судового врегулювання;

(л) Договори, що стосуються дипломатичних і консульських відносин.

Цікаві положення регламентують і інші статті Проекту, наприклад:

Припинення дії договору, вихід з нього або призупинення його дії внаслідок збройного конфлікту жодним чином не звільняє будь-яку державу від обов'язку дотримуватися зобов'язань, які закріплені іншими міжнародними договорами (ст. 10) [3].

Припинення, призупинення чи вихід з договору поширюється на весь договір, за винятком випадків, коли: договір містить автономні положення, які можуть застосовуватись незалежно від виконання цього договору; такі положення не лежать в основі договору і не були основною підставою підписання договору; продовження виконання договору не є несправедливим та неправовим (ст. 11) [3].

Держава втрачає право на припинення чи призупинення, а також вихід з договору, якщо вона вже погодилася залишити його в силі явно виражено чи шляхом мовчазної згоди (ст. 12) [3]. Після закінчення збройного конфлікту сторони на свій розсуд вирішують питання відновлення припинених та призупинених договорів [6, с. 256].

Держава, що здійснює своє право на самооборону, як індивідуальне, так і колективне, може повністю чи частково призупинити договір, якщо його положення суперечать здійсненню самооборони (ст. 14) [3].

Держава-агресор не може припинити чи призупинити договір з початком збройного конфлікту, що є наслідком агресії, якщо це буде їй на користь (ст. 15) [3].

Положення статей не зачіпають прав нейтральних держав, рішень Ради Безпеки ООН з цих питань; таких загальних підстав припинення, призупинення чи виходу з міжнародного договору як істотне порушення договору, неможливість його виконання та докорінна зміна обставин (ст. 18) [3].

Існують міжнародні договори, що залишаються чинними навіть під час збройних конфліктів, які є основою для захисту прав людини та підтримання гуманітарних норм у міжнародному праві. Незважаючи на те, що війна часто викликає порушення договорів, існують норми, які повинні дотримуватись всіма сторонами.

Женевські конвенції від 12 серпня 1949 року складаються з чотирьох окремих міжнародних угод: Женевська конвенція про поліпшення долі поранених і хворих у діючих арміях; Женевська конвенція про поліпшення долі поранених, хворих та осіб, які зазнали корабельної аварії, з складу збройних сил на морі; Женевська конвенція про поводження з військовополоненими; Женевська конвенція про захист цивільного населення під час війни. Унікальність цих конвенцій полягає в тому, що вони разом зі Статутом ООН є єдиними міжнародними договорами, в яких беруть участь усі держави. Це свідчить про їх виняткову значущість і є символом належності держави до міжнародного співтовариства. Запечерення або нехтування основними нормами, закріпленими в цих конвенціях, ставить державу поза межами цивілізованого світу.

Наразі Женевські конвенції діють разом із трьома Додатковими протоколами і уособлюють так зване право Женеві, тобто основну частину міжнародного гуманітарного права – направлено на обмеження насильства під час війни [4].

В свою чергу право Гааги включає конвенції, які мають на меті обмежити засоби та методи ведення війни. Сюди відносяться такі конвенції як: Конвенція про закони і звичаї війни на суходолі (1907 р.); Конвенція про захист культурних цінностей у випадку збройного конфлікту

(1954 р.); Конвенція про заборону розробки, виробництва, накопичення, застосування хімічної зброї та про її знищення (1993 р.); Конвенція про заборону застосування, накопичення запасів, виробництва і передачі протипіхотних мін та про їх знищення (1997 р.).

Безсумнівно до цих категорії договорів відносяться угоди, що захищають права людини. Ці угоди зобов'язують держави дотримуватися основних прав і свобод, таких як право на життя, свободу слова, недоторканність особистого життя, навіть у ситуаціях війни. Найбільш фундаментальним втіленням прав людини на міжнародному рівні стала Загальна Декларація ООН про права людини, що була прийнята ООН 10 грудня 1948 р., і яка проголосила рівність прав всіх людей без винятку [5]. До таких угод ще належить Міжнародний пакт про громадянські та політичні права 1966 року, а також Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права 1966 року.

Досить цікавою та дискусійною темою на сьогодні є питання про те, чи застосовуються між воюючими державами договори щодо захисту навколишнього середовища, крім тих, які сумісні з веденням війни (зазначені в додатку до Проекту у статті 7). Такі договори, що регулюють захист і використання територій за межами національної юрисдикції, спрямовані на захист навколишнього середовища або його частин в інтересах державного співтовариства в цілому. Те ж саме стосується екологічних договорів, які захищають загальні блага (такі як клімат, озоновий шар або біорізноманіття) і глобальні екологічні ресурси. А також екологічних угод, які залишаються в силі під час збройного конфлікту: договори, що регулюють використання та охорону спільних природних ресурсів – міжнародних водотоків, річок і озер – які мають на меті захистити екологічне благо в загальних інтересах державного співтовариства в цілому [1, с. 6].

Міжнародний суд у своєму консультативному висновку щодо законності використання ядерної зброї ухилився від відповіді на питання, чи застосовуються між воюючими державами і в якій саме мірі договори мирного часу, що стосуються захисту навколишнього середовища та лише зробив висновок, що право навколишнього середовища мирного часу не є «найбільш безпосередньо застосовним правом» під час збройного конфлікту [1, с. 7].

Таким чином усі ці договори підкреслюють важливість дотримання міжнародного права, навіть у складних умовах війни. Вони забезпечують захист для найбільш уразливих категорій населення і сприяють підтримці гуманності

у військових діях. Зобов'язання, закріплені в цих угодах, є важливими для підтримання міжнародного правопорядку і повинні виконуватися всіма сторонами конфлікту. Це, в свою чергу, допомагає запобігти гуманітарним катастрофам і забезпечити захист прав людини під час війни.

Висновок. Отже, можна простежити, що у сучасному міжнародному праві питання дії міжнародних договорів під час збройного конфлікту є надзвичайно важливим і актуальним. Проте дане питання є дуже складною, суперечливою та не до кінця врегульованою темою на міжнародній арені. Тим не менш, існує тенденція до збільшення застосування договорів мирного часу під час війни.

Збройні конфлікти, незважаючи на їхню складність і непередбачуваність, не повинні вести до повного скасування або ігнорування міжнародних зобов'язань. Основні положення міжнародних угод, зокрема, такі як Женевські конвенції та інші норми гуманітарного права, покликані забезпечити захист прав людини та підтримку гуманності в умовах війни. Ці договори продовжують діяти навіть під час збройного конфлікту, надаючи правову базу для захисту цивільного населення, поранених військових та військовополонених.

Хоча збройні конфлікти можуть призводити до порушень угод, важливо підкреслити, що міжнародне право зобов'язує держави дотримуватися своїх зобов'язань навіть у кризових ситуаціях. Порушення договорів не лише підриває міжнародний порядок, але й веде до гуманітарних катастроф, посилюючи страждання населення. Тому підтримка принципів міжнародного права та зобов'язань, закріплених у міжнародних договорах, є критично важливою для забезпечення миру, стабільності і захисту прав людини.

У сучасному світі, де збройні конфлікти залишаються поширеним явищем, особливо важливо, щоб міжнародне співтовариство активно контролювало дотримання міжнародних норм і стандартів. Це може включати вдосконалення механізмів моніторингу, забезпечення гуманітарної допомоги та підтримку постраждалих від конфліктів. Зрештою, дія міжнародних договорів під час збройного конфлікту не лише визначає правові рамки для держав, але й відображає загальнолюдські цінності та прагнення до миру. Зобов'язання міжнародного співтовариства передбачають, що навіть у найскладніших обставинах потрібно залишатися вірними принципам гуманності, справедливості та поваги до прав людини, що є основою для побудови більш безпечного і справедливого світу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Armed Conflict, Effect on Treaties Wolfrum et al. (eds.), *The Max Planck Encyclopedia of Public International Law*, 2012, Bd. I, pp. 606–612. URL: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=3369609
2. Сайт Верховної Ради України, Віденська конвенція про право міжнародних договорів. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_118#Text
3. Draft articles on the effects of armed conflicts on treaties 2011, Adopted by the International Law Commission at its sixty-third session, in 2011, and submitted to the General Assembly as a part of the Commission's report covering the work of that session (A/66/10, para. 100). URL: https://www.rulac.org/assets/downloads/ILC_Effect_on_Armed_Conflicts_A_66_10_2011.pdf
4. Тимур Короткий, Максим Доценко. Юридична газета, Всеукраїнське професійне юридичне видання. URL: <https://yur-gazeta.com/dumka-eksperta/na-varti-gumannosti-zhenevski-konvenciyi-1949.html>
5. 2024 Ресурсний центр підтримки інклюзивної освіти Інституту післядипломної освіти Київського столичного університету імені Бориса Грінченка. URL: https://rcpio.ippo.kubg.edu.ua/?page_id=63#:~:text=Найбільш%20фундаментальним%20втіленням%20прав%20людини,людина%20має%20право%20на%20освіту
6. Микита Салогуб, Збірник *Підприємство, господарство і право* 11/2017. URL: <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2017/11/57.pdf>